

Pohľadom skromného klasika medzi historikmi

Rozhovor s prof. PhDr. et Dr. h. c. Júliusom Albertym, CSc.

Koleso času sa otáča neúprosne. V jeho kolobehu sa menia udalosti i vzťahy a tok týchto zmien utvára dejiny. Takisto sa striedajú generácie tých, ktorí dejiny nielen poznávajú, interpretujú, popularizujú, ale s nimi, ba do istej miery aj v nich žijú – historikov. Jedni odchádzajú, aby ich nahradili mladší. V poslednom desaťročí sa u nás uzatvára dielo tej generácie historikov, ktorá študovala v 40. rokoch 20. storočia a vzápätí začala sama tvoriť tak, že držala opraty vývoja slovenskej historiografie až do 90. rokov 20. storočia. Už sa objavujú prvé práce jej nasledovníkov, ktoré sa usilujú pomenovať na jednej strane rozlety, na strane druhej limity myslenia a metód svojich predchodcov, postihnúť v ich dielach rozmer poznávací a deformujúci, rozmer stálosti a konjunkturalizmu. Nech boli už zástoje a postoje povojnovej generácie v slovenskej historiografii, ale i v celej historickej kultúre akékoľvek, táto generácia v každom prípade vyorala brázdu, ktorú nebude možno prehliadnúť. Z nej dnes žijú a v rámci svojich možností dávajú o sebe počuť už len traja dlhovekí rovesníci, narodení s odstupom dvoch rokov, bývajúcí v troch slovenských metropolách, spoločne majúci aj to, že sa bývalý režim s nimi neláskal: Ladislav Tajták (1921) v Košiciach, Richard Marsina (1923) v Bratislave, Július Alberty (1925) v Banskej Bystrici. S posledným menovaným ponúkame čitateľovi nášho periodika nasledujúci rozhovor. Robíme ho nielen pre blížiacu sa ďalšie okružle výročie Júliusa Albertyho. Celý tvorivý život spojil s Banskou Bystricou, bol spolustrojcom a inšpirátorom utvárania a rozvíjania inštitúcií, ktoré boli predchodcami dnešnej Filozofickej fakulty UMB, a predstavuje najvýraznejšiu osobnosť historiografie druhej polovice 20. storočia v Banskej Bystrici, takže Katedra histórie FF UMB, ktorá je vďačná, že môže doteraz využívať invenčnosť Júliusa Albertyho (posudky, obhajoby a pod.), sa hlási k odkazu jeho historického a didaktického diela.

Július Alberty dostal do vienka ľahkosť myslenia a výchovou pevnosť v morálnych postojoch. Aj tento rozhovor potvrdzuje, že si dodnes uchoval svieže a jasnozrivé myslenie, schopnosť uvažovať o problémoch s nadhľadom a odstupom, obdivuhodnú pamäť. Keďže Július Alberty o svojom živote píše v spomienkovej práci **Historik v prúde času** (Banská Bystrica 2009) a s jeho tvorbou sa možno oboznámiť v prehľadnej bibliografii, ktorú uverejnili Acta

historica Neosoliensia (tomus 8, 2005), tento rozhovor nebude natoľko sledovať životné osudy Júliusa Albertyho, ale skôr priblíži jeho pohľad na slovenskú historiografiu, načrtne charakter univerzitného štúdia, cesty didaktiky dejepisu v jeho mladosti i v súčasnosti a taktiež naznačí, aké miesto v tejto historiografii profesor Alberty zaujímal.

Patríte medzi najstarších žijúcich, pritom stále aktívnych slovenských historikov. Ako vidíte vývoj slovenskej historiografie za zhruba 60 rokov, ktoré sú približne aj časom Vášho pôsobenia v nej?

Hneď na úvod otázka pre mňa náročná, pretože z tých 60 rokov som bol polovicu mimo „diania v historiografii“. Od roku 1970 do roku 1990 som bol spoločensky „vytesnený“ a už viac ako desaťročie som mimo aktívnej služby. Napriek tomu sa pokúsím o retrospektívu, možno aj o výstižné súvahy.

Domnievam sa, že na prvé miesto v súvislosti s historiografiou patria inštitúcie, ktoré pripravovali profesionálnych historikov, vytvárali

podmienky pre historické bádanie a spoločenské zhodnocovanie jeho výsledkov. Myslím tým predovšetkým na vysoké školy (príslušné fakulty a ich katedry), na Slovenskú akadémiu vied (SAV – príslušné ústavy), archívy a múzeá (od ústredných až po regionálne, od všeobecných až po špecializované). Do tejto tradičnej siete za socializmu pribudli aj ďalšie články, ktoré s ním zanikli (napr. Ústav dejín Komunistickej strany Slovenska – ÚD KSS) a v posledných desaťročiach aj pracovisko na pôde Matice slovenskej a napr. Ústav pamäti národa. Takýchto organizačných štruktúr je dnes na Slovensku viac ako stovka. Súbežne pôsobila celoslovenská stavovská záujmová organizácia Slovenská historická spoločnosť (SHS) so svojimi regionálnymi štruktúrami, od 60. rokov (napr. v regióne Gemera-Malohontu) Gemerská vlastivedná spoločnosť a v posledných desaťročiach sa rozvinula neobyčajne pestrá mozaika historicko-záujmových spoločenstiev a spoločností, ktorých počet sa neodvážim ani tipovať.

Z vlastných skúseností viem, že o štúdium histórie bol vždy veľký záujem. Jeho absolventi sa neorientovali iba do školskej služby, ale aj do relevantných odborových rezortov, čo umožnilo nielen ich profesionalizáciu, ale aj transformáciu na odborné pracoviská aj takých inštitúcií, ktoré mali tradične zakódovaný iba akýsi „prevádzkový charakter“ (archívy, múzeá).

Počas tých 60 rokov bol o históriu mimoriadny spoločenský záujem; treba upozorniť priam na politický dopyt a objednávky, ktorých realizácia spravidla viedla k deformácii od metodológie až po interpretáciu. Uvedené danosti považujem nielen za nezastupiteľný potenciál rozvoja historiografie, ale aj za zodpovedné za jej stav.

Keď som v 50. rokoch vstupoval do „historického diania“, myslel som si, že, vzhľadom na vtedajší stav, možnosti a potreby historiografie, treba jej ďalší vývoj koordinovať a regulovať. Túto funkciu malo plniť vedecké kolégium histórie pri SAV (neboli v ňom integrované napr. akademické pracoviská) a o ňu sa usilovala aj SHS (svojimi tematickými zjazdmi a inými podujatiami). Takáto koordinácia chýba dodnes. Pri liberalizácii vydavateľskej činnosti každý vydáva čo chce, bez odborných vstupov do produkcie; vo vlastnej réžii alebo cez sponzorov; v dôsledku čoho sa objavujú publikácie s marginálnym prínosom a dokonca aj pochybnej kvality. V takýchto podmienkach by mali plniť

regulatívnu funkciu najmä grantové agentúry vypisovaním nosných výskumných a vydateľských projektov, až druhoplánovo by mali podporovať rôzne individuálne, či skupinové záujmy a zámery.

Za veľký úspech slovenskej historiografie viažuci sa k druhej polovici minulého storočia považujem vydanie troch sérií syntézy dejín Slovenska (na poslednej – päť zväzkovej pracovalo viac ako 60 historikov!). Nemožno obísť ani komentované vydávanie prameňov k dejinám Slovenska a v tomto trende sa pokračuje (pramene k jednotlivým kľúčovým udalostiam, procesom, obdobiam, osobnostiam); prekladajú sa aj stredoveké kroniky a diela významných osobností (napr. Mateja Bela). S potešením zaznamenávam veľký rozvoj regionálnej histórie, ktorá nabrala v posledných desaťročiach aj mimoriadne kultúrno-spoločenské aspekty (historické insígnie miest, obcí, revitalizácia tradícií a udalostí).

Objekt výskumu, zhodnocovania a popularizácie sa nevidane rozkošatil. K tradičným tzv. politickým dejinám pribudli ako samostatné segmenty napr. cirkevné dejiny, hospodárske a sociálne, dejiny techniky, kultúry, školstva, knižnej kultúry, divadla, filmu, architektúry... Historická veda významnejšie vstúpila do kooperácie s inými spoločenskými vedami (sociológia, etnografia, archeológia, jazykoveda...), čo umožňuje komplexnejší a objektívnejší obraz o minulosti. Ani z tohto aspektu nemám odvahu ísť do konkrétnosti – naznačil som len diapazón.

Slovenská historiografia prekonala „defenzívu“, do ktorej bola predtým po desaťročia tlačaná maďarskou a niektorou českou historiografiou. Postupne sa zmocňuje dejín Slovenska a Slovákov – ako som už uviedol – v nebváľej šírke, s dôrazom na nosné sféry a dejinotvorné procesy – a až do súčasnosti (Prof. Rapant nám tvrdil, že historik na hodnotenie potrebuje minimálne 30-ročný odstup!). Dokázala, že naše dejiny sú ako dejiny iných európskych národov, lenže prebiehali v iných geopolitických podmienkach, v špeciálnych politicko-spoločenských štruktúrach a v časovom posune a že majú svoje stredoeurópske kultúrno-historické hodnoty. Toto – popri politickom odmäku a potom po vstupe do Európskej únie – slovenskú historiografiu otvorilo. Na Slovensku sú bežné medzinárodné odborné podujatia, členovia slovenskej historickej obce sú aktívnymi účastníkmi zahraničných podujatí a medzinárodných zoskupení. SHS bola súčasťou medzinárodnej asociácie historických spoločností a od r. 1965 organizovala pasívnu i aktívnu

účasť slovenských historikov na svetových kongresoch.

Za pojednávané desaťročia slovenská historiografia zostúpila z piedestálu "akademickej" vedy, z vedeckých monografií, zborníkov, časopisov – do nižších sfér. Dôkazom toho sú stovky vedecko-populárnych publikácií, histórie v „obrazoch“, memoáre, kalendáre udalostí, encyklopédie, vedecko-populárne časopisy, a pod. Presadila a udomácnila sa aj v najmasovejšej základni spoločenského využitia, a to do učebníc a učebných pomôcok na dejepis.

Myslím si, že by bolo alibistické vyhnúť sa metodologicko-ideologickým a politickým metamorfózam a excesom historiografie. Národné dejiny sú neoddeliteľnou a preukaznou súčasťou národnej identity. Historiografia, ktorá ich skúma, bola politikum od čias formovania sa národných štátov. Moja generácia to zažila počnúc obdobím Slovenskej republiky (1939 – 1944). Konceptia národných dejín (podľa Františka Hrušovského) spočívala v odluke od dejín Uhorska a Česka, ich odkazom bolo budovanie vlastnej štátnosti pod ochranou Adolfa Hitlera a jeho Tretej ríše. Po 2. svetovej vojne zmyslom dejín bola idea československej spolupatričnosti a ich ťažiskom revolučné a pokrokové tradície. V ďalšom politicko-spoločenskom vývoji po r. 1948 bol hybnou silou dejín triedny boj, vedúcou silou robotnícka trieda, zviazanosť so Zväzom sovietskych socialistických republík a proletárskym internacionalizmom. Tieto metodologicko-ideologicko-politické koncepcie mali odraz v historiografii: v tematike bádania a v interpretácii. Upozorňovali na príslušné historické reálie, nanovo zhodnocovali už poznané, modelovali spoločenské vedomie, ale aj spoločenskú prax. Nakoniec: dnes sa vyznáva tzv. multiperspektíva histórie, t.j. jej rôznorodé vnímanie, ale podľa mňa s týmito výhradami: komplex relevantných informačných zdrojov, zodpovedné, odborné zhodnotenie ich výpovednej hodnoty a kontext so všeobecne uznávanými kultúrno-historickými hodnotami.

Na záver ešte jeden problém, ktorý som síce naznačil, ale ho považujem za potrebné viac skonkretizovať, pretože je aktuálny. V spoločnosti, ktorá sa po politickom a spoločenskom zvrate (r. 1989) usiluje meniť v protiklade s predchádzajúcim vývojom, sú tendencie k ahistorizmu (k negovaniu predchádzajúcej etapy), k prehodnocovaniu dávnych a nedávnych historických križovatiek, k podsúvaniu iných alternatív vývoja (ktorým ale história nedala šancu!), k upozorňovaniu

na „biele miesta“, k vynášaniu „konečných absolútnych právd“ prijateľných navždy a všetkými. Všetko to sú v podstate len iné pohľady, neraz podložené iba účelovo vyselektovanými informáciami. Takáto situácia síce zakladá bádateľské aktivity, ale som presvedčený, že slovenská historiografia sa zodpovedne vyrovná aj s týmito výzvami.

Sociálne dejiny sa v komunistickom období deklarovali ako dôležitá historická disciplína. Zodpovedali ich výsledky iste privilegovanej pozícii, v ktorej sa ocitli?

Ambície slovenskej historiografie obdobia socializmu s čistým svedomím nemôžem charakterizovať ako snahu generovať sociálne dejiny. (Mimochodom sociológia bola „prekvalifikovaná“ na buržoázu paveđu). V podstate išlo o dejiny robotníckeho hnutia a roľníckej otázky. Robotnícke hnutie je historický fenomén, ktorý vstúpil do dejín s industrializáciou a roľnícka otázka v našich končinách najmä po zrušení poddanstva. Z tohto pohľadu nemožno nič namietat – išlo aj o sociálne dejiny, o fenomény, o ktoré predchádzajúca historiografia nemala náležitý záujem. Ale pamätám sa na zjazd SHS (neviem už rok), ktorý pilotným prejavom otváral jej predseda Miloš Gosiorovský. Jeho prvá veta znela: „najvýznamnejším obdobím v dejinách slovenského národa je obdobie vzniku jeho robotníckej triedy“ (v pravde nepočítanej, na nízkej organizačnej a politickej úrovni sa nachádzajúcej spoločenskej „triedy“) a v ďalšom výklade posúval takéto jednotlivé epizódy do úrovne dejinotvorných. Toto predznamenalo scestie, po ktorom sa vydala historiografia.

Historiografia (a nielen ona; dokonca aj literárna tvorba) dostala politické zadanie dokázať „historickú úlohu“ znárodnenia priemyslu, dopravy, stavebníctva a združstevnenia (podľa sovietskeho vzoru) pre existenciu a ďalší vývoj spoločnosti; historiografia sa zadania zmocnila deformáciou metodológie a interpretácie. Jednotlivé atribúty života robotníkov za kapitalizmu (mzda, technológia výroby, pracovný režim, zásobovanie, sociálne inštitúty...) boli jednoznačne hodnotené ako nástroje vykorisťovania; každej lokálnej aktivite vyvolanej spravidla sociálnym napätím sa pripisoval takmer celospoločenský politický význam. Slovensko bolo agrárnou krajinou. Vlastníctvo pôdy bolo príliš rozdrobené, agro- a zootehnika vyžadujúca ťažkú ručnú prácu bola na

nízkej úrovni, životná úroveň roľníctva zaťažená daňami, pôžičkami, kontingentmi. Poľnohospodárstvo tradične plnilo predovšetkým samozásobiteľskú funkciu a nebolo ani sociálne a ani zdravotne zabezpečené. Až v polovici 20. storočia sa dostávalo do pozície celospoločenského nepostrádateľného faktora. Historiografia sa doslova „navážala“ do sfér zaťažujúcich poľnohospodárstvo. Autori sa ale vyhýbali prechmatom sprevádzajúcim združstevňovanie, bezplatnému oberaniu roľníkov o živý a mŕtvy inventár, poklesu životnej úrovne stredných vrstiev, likvidácii dedičných vzťahov k pôde...; alebo dôsledkom technicko-hospodárskych úprav chotára, chemizácie, ťažkej techniky na poliach... To všetko bolo predsa súbežne známe! Ale, aby sme neupadli do ahistorizmu: produktom znárodnenia bola industrializácia Slovenska, zvýšenie ekonomickej potencie krajiny, zamestnanosti...; združstevňovania zasa mechanizácia poľnohospodárskej výroby, samostatnosť a sebestačnosť v potravinách, rast odbornosti v agrotechnike... Takýto konkrétny exkurz som zvolil, aby sa poodhalil obsah a charakter vtedajšej historiografie a ako ona v službách politiky deformovala prezentáciu historickej reality.

Pamätám sa napríklad na brožúru od M. Gosiorovského (*Dejiny slovenského robotníckeho hnutia*), ktorá bola povinným čítaním pri preškoľovaní učiteľov a aj na celoštátnu konferenciu o združstevňovaní v Rimavskej Sobote pod patronátom Samuela Cambela. Bol vtedy buď ešte dekanom alebo už riaditeľom HÚ SAV. Projekt sociálnej historiografie sa ale najviac zviditeľnil v regionalizme. Archívy dostali pokyny budovať fondy robotníckeho hnutia, múzeá inštalovať o ňom expozície; veľmi bohatá bola produkcia k dejinám závodov a družstiev. Režimom presadená transformácia spoločnosti zasiahla nielen jej štruktúru, ale priniesla aj nové spoločenské fenomény (napr. družstevníctvo, unifikované masové organizácie, likvidáciu súkromného sektora – neboli napr. holiči, krajčíri, lekári, advokáti... všetko to boli „zamestnanci“, plánovanie a manipuláciu s ľudskými zdrojmi...). Tomuto sa ale spomínaná historiografia nevenovala, a preto ju považujem viac za politické dejiny. Túto produkciu nik z knižníc nevyraďuje, nedáva do zberu papiera, nešrotuje. Je dokladom doby, upozornila na sociálne reálie novodobej histórie a indície v nej smerom k sociálnym dejinám zostávajú k dispozícii sociológom.

Už ste naznačili svoje strety s bývalým režimom a spomenuli ste aj šrotovanie, s ktorým máte tiež svoje skúsenosti.

Konečne ľahšia otázka! V roku 1969 ma vedecká rada Pedagogickej fakulty znovu zvolila za dekana (vtedy ešte neboli akademické senáty), čo potvrdil aj minister ustanovujúcim dekrétom na nové funkčné obdobie. Tohože roku pri jubileu fakulty som dostal štátne vyznamenanie Za vynikajúcu prácu. V roku 1970 ma tože ministerstvo nezákonne odvolalo z funkcie (podľa štatútu fakulty nemalo na to právo!), novovymenovaný dekan ma najprv vyradil z edukačného procesu a následne (r. 1973) prepustili zo zamestnania. A tak som sa – ako inaugurovaný profesor (roku 1970) – dekrét som dostal až po 20 rokoch – na niekoľko mesiacov stal nezamestnaným a potom až do odchodu do dôchodku roku 1985 technicko-hospodárskym pracovníkom v banskobystrickej galérii. Niekoľko rokov som mal zákaz publikovať.

A teraz k druhej časti otázky.

V 60. rokoch sa v časti historickej obce objavili tendencie emancipovať historickú vedu od dogmatického historického materializmu ako jedine správnej metodológie (viď zjazdy SHS v rokoch 1965 a 1969). Ja som sa vtedy zaoberal didaktikou.

Z vlastnej skúsenosti som poznal stav a efektivitu výučby dejepisu na školách (sústavne som chodil s poslucháčmi na prax). Dospel som k názoru, že treba niečo zmeniť, pretože narastal nezájum o tento vyučovací predmet a jeho didaktická valorita a efektivita rapídne upadala. Obsah a ciele výučby sa zmeniť nedali (nebola ešte k tomu vhodná klíma). Ako schodná cesta sa mi pozdávalo dať vyučujúcim v slovenčine zachované historické pramene, aby sa nimi výučba „uzemňovala“, aby ponúkli didaktický náboj smerom k akceptácii historickej konkrétnosti a jedinečnosti (išlo o pramene reflektujúce bežný, každodenný život); k historickej autentickosti. Zámer som skonzultoval s vedúcim školského odboru Krajského národného výboru, ktorý sa zaviazal uhradiť aj náklady. Projekt sme zrealizovali traja v priebehu troch rokov a edícia dokumentov *Cesty za poznaním minulosti* vyšla roku 1970. Do publikácie som napísal úvodnú štúdiu, v ktorej som sa kriticky vyjadril najmä k uplatňovanej koncepcii výučby dejepisu, ktorá vedie u dospievajúcej mládeže k pochybnostiam a nedôvere. Na začiatku „konsolidácie“

školská vrchnosť nariadila túto metodickú príručku stiahnuť zo škôl a dať ju do zberu. Tie exempláre, ktoré sa ešte nachádzali na Pedagogickej fakulte zachránil kolega Karol Fremal, za čo mu i touto cestou ďakujem.

Druhý prípad stihol horší osud. Na jednej základnej škole v Žiline bolo školské múzeum kpt. Jána Nálepku. Vedúca múzea chcela vydať publikáciu o múzeu s cieľom propagovať jeho návštevnosť. Zozbierala najmä korešpondenciu kpt. Nálepku a povypisovala rôzne anotácie z knihy návštev. Požiadala ma o zostavenie a zredigovanie publikácie, ktorej ťažiskom boli muzeálne zbierky a akceptácia múzea návštevníkmi. V obrazovej prílohe boli dva zábery: kpt. Nálepka ešte ako učiteľ na stretnutí s prezidentom Tomášom Garriguom Masarykom (skupinová fotka) a jeho vyznamenanie ministrom obrany gen. Ferdinandom Čatlošom za bojové nasadenie na východnom fronte počas 2. svetovej vojny (tiež skupinová fotka). Publikáciu vydalo Stredoslovenské vydavateľstvo; pre tieto dva zábery celý vytlačený náklad dali zošrotovať!

Čo Vás priviedlo k štúdiu dejín? Náhoda, či hlbší a trvalejší záujem? A prečo Bratislava?

V mojom ranom detstve „doznievala“ ešte prvá svetová vojna a vpád maďarských bolševikov (vórošov) do našej obce pri Rimavskej Sobote. Pri rôznych rodinných príležitostiach „veteráni“ vojny rozprávali svoje zážitky, ktoré som so vzrušením počúval. Starý otec bol ranený na ruskom fronte a krstný otec padol do ruského zajatia. V chotári rodnej obce sa v niektorých honoch vyorávali popolnice, kosti a rôzne hmotné artefakty zo života pravekých osadníkov, ktoré miestny p. farár, náruživý archeológ odnášal do múzea. K niektorým lokalitám sa viazali povesti z husitských a tureckých čias. O jednom mieste sa povrávalo, že tam sídlil husitský hajtman Pokora (od neho údajne dostala obec názov Pokoradz; pod názvom *Pokrag* sa však objavuje už v donačnej listine z roku 1334). Na jednom návrší sú vraj pivnice, v ktorých schovali svoje poklady pašovia z pevnosti Sobôtka. Mládenci chodili na výskumy na neďaleký Magin-hrad; verili, že je podzemnou chodbou spojený s Muránskym hradom. V zadnej izbe sme mali veľký obraz, údajne s tematikou Mateja Korvína vo vinici a ďalší, dokonca hrací obraz s osobnosťami reformácie (Martin Luther, Filip Melanchton, Gustáv

Adolf a Kristián IV.). Na skrini boli dva hrnčeky, ktoré nikto nikdy nepoužíval; na jednom z nich bol farebný portrét cisára Františka Jozefa I. vo vojenskej uniforme a maďarský nápis „Svetová vojna 1914 – 1916“ a na druhom podobizeň O. Krúgera, hrdinu búrkej vojny. Takže od detstva som mal „kontakty“ s históriou.

Ako školák som čítal učebnicu dejepisu, z ktorej sa za monarchie učil môj otec. (Dodatočne som zistil, že jej autorom bol E. Benedek a mala názov *Dejiny národa uhorského pre V. a VI. triedu ľudových škôl*, Budapešť 1909; učivo v nej bolo v slovenčine a maďarčine). Mali sme aj knihu ilustrovanú perokresbou: *Dejiny uhorského boja za slobodu v r. 1848-1849* od Juraja Graczu. Každoročne sme od roľníckej vzájomnej pokladnice dostávali kalendár, v ktorom boli portréty a životopisy politikov (Milan Hodža, Antonín Švehla) a historické povesti. Tie ma zaujali aj ako primána na gymnáziu (O praotcovi Čechovi, Krokovi a jeho dcérach, Libuši a Přemyslovi Oráčovi...). V nižších ročníkoch gymnázia som učivo vnímal emotívne (nadhlo ma víťazstvo Grékov nad Peržanmi, zronila ma porážka pri Chaironei; ľúto mi bolo z upálenia Jána Husa, o to viac som sa tešil z vojenských úspechov husitov). Ako zaujímavosť uvádzam, že vo vyšších ročníkoch gymnázia (V. až VII.) za Slovenskej republiky sme mali čl. učebnice z dielne českých autorov Jaroslav Bidlo – Josef Dobiáš – Josef Šusta a že v šiestackej (stredovek) sme si museli niektoré lekcie zalepiť čistým papierom.

Študovať históriu som sa definitívne rozhodol ako maturant (1943). Na písomnej maturitnej skúške z nemčiny som si zvolil tému *Meine Zukunftpläne* (moje plány do budúcnosti). V nej som sa meritórne rozpisal, prečo chcem byť profesorom dejepisu. V čase tejto voľby bola svetová vojna, Bratislava bola jediným univerzitným mestom na Slovensku; na štúdium v zahraničí nebolo ani pomyslenie. (V Protektoráte boli vysoké školy zatvorené!). Keďže ako stredoškolský profesor som musel mať dvojpredmetovú odbornosť, zvolil som si filozofiu, čo sa ukázalo byť veľmi prezieravé.

Ako vyzeralo štúdium na vysokej škole na konci 2. svetovej vojny a tesne po nej? Ako sa prednášalo, z čoho ste študovali? Ako vyzerala organizácia štúdia?

K zápisu bolo potrebné maturitné vysvedčenie, potvrdenie od

Najvyššieho úradu pre zásobovanie o splnení pracovnej povinnosti (maturanti a vysokoškóľáci boli cez prázdniny komisármi pri žatevných prácach), potvrdenie o zdravotnej spôsobilosti (vydávala ho osobitná lekárska ambulancia) a svedectvo mravnosti a zachovalosti (od richtára a notára). Pri zápise do akademického ročníka 1945/46 boli z poslucháčov účastníkov SNP preverovacie komisie, aby sa zamedzilo v štúdiu exponentom bývalého režimu (najmä členom HG a POHG). Členom takejto komisie som bol aj ja; pamätám sa, že sme nikomu zápis neblokovali.

Na dekanstve Filozofickej fakulty (vtedy sa nachádzalo v pravom trakte na I. poschodí v budove na Šafárikovom nám.) som si vyzdvihol potrebnú dokumentáciu. Jej súčasťou bol zoznam prednášok, objemný brožovaný elaborát, v ktorom boli všetky fakulty Slovenskej univerzity; informácie o pedagógoch, tematika ich prednášok, seminárov a cvičení, miesto a čas konania. V tomto elaboráte nebol žiadny študijný postup, ani skúšobný a kvalifikačný poriadok. Index sa od toho, ktorý sa používal donedávna, líšil formátom, všetky kolónky v ňom mali aj latinskú verziu. Vnútorne listy boli perforované, zviazané tenkou stužkou v národných farbách, ktorá bola ukotvená suchou pečatou univerzity na fotke poslucháča. Do indexu sa nezapisovali známky. Pedagóg svojim podpisom potvrdil, že poslucháč začal chodiť na prednášky (semináre, cvičenia) – to sa volalo „test“ a na konci semestra zas podpisom potvrdil, že to absolvoval = „abtest“. Zápis potvrdzovala kvestúra (na vtedajšej Reichardovej ul.) a dekanát potvrdzoval splnenie podmienok postupu do ďalšieho semestra pečiatkou, odtlačkom podpisu dekana. Každý poslucháč dostal aj študentskú legitimáciu – každá fakulta mala inej farby; naša bola modrá. Jej vnútro bolo tiež perforované, previazané ako index, na vnútornej strane zadného obalu bola suchá pečiatka na stužke. Legitimácia bola opatrená odtlačkom podpisu rektora, jej platnosť sa každoročne predlžovala a potvrdzovala odtlačkom podpisu dekana. Legitimácia oprávňovala využívať služby univerzitnej knižnice, zľavy na vstupenky do divadla a športové podujatia.

Vlastný zápis sa neobdavoval v nejakom stanovenom fixnom termíne a na dekanstve. To bola veľmi ošemetná záležitosť, ktorú si bolo treba dobre premyslieť. Každý poslucháč si tvoril svoj študijný režim sám! Zapisoval si to, čo „musel“ a čo ho zaujímalo. Prihliadalo sa na to,

aby prednášky, cvičenia a semináre nekolidovali, aby mal časovú rezervu (napr. na obed) a aby ho štúdium veľa nestálo. (Podľa počtu zapísaných hodín sa platilo tzv. kolegiálne, od ktorého sa na kvestúre dalo oslobodiť). Ošemetnosť zápisu bola v tom, že po prvé zapisujúci sa („balek“) nemal oficiálne informácie o tom, čo si „musí“ zapísať, aby získal kvalifikáciu podľa záujmu. To sme sa dozvedeli len z „druhej ruky“ – od starších kolegov. (Mne radil Jozef Fraňo – neskôr generál čs. armády). Dozvedel som sa, že musím absolvovať dve štátnice a k pripusteniu na ne ďalšie podmienky. Vtip bol ale v tom, že sa tie podmienky nedali plniť priebežne, každoročne. Napríklad k I. štátnej skúške bolo potrebné absolvovať dva semestre proseminára u prof. Rapanta, lenže on ich nevypisoval každoročne, a kto zmeškal príležitosť, hneď na začiatku si predĺžil štúdium o rok. Je pravdou, že po zistení takýchto a podobných problémov sa dalo požiadať o dodatočný zápis, resp. o škrť. (Po vojne sme vytvorili záujmovú spoločnosť Filozof a v jej rámci sme „balekom“ poskytovali informácie).

Akademický rok sa nikdy oficiálne neotváral. Na fakulte neexistoval ročníkový systém, nebola ani úradne stanovená dĺžka semestra. (Bolo akosi tradíciou, že poslucháči „vytlieskali“ – napr. okolo Mikuláša pedagóga, čo signalizovalo, že už na ďalší týždeň neprídu – a tým sa vlastne semester skončil!). Účasť na prednáškach sa nekontrolovala, povinná bola na seminároch, proseminároch a lektorských cvičeniach. Neboli ani semestrálne skúšky, ale tzv. kolokviá a štátne kolokviá. Poslucháč si kúpil predpísané tlačivo vysvedčenia, opatril ho kolkom, examinátor zapísal doň známku, dátum a podpísal sa. Kolokviálna skúška bola z „látky“, ktorá bola prednesená v príslušnom semestri. Podmienkou pre postup zo semestra do semestra bol test a abtest z 8 hodín. Kolokviálne skúšky sa robili pre splnenie kvalifikačných podmienok, kvôli štipendiu a ubytovaniu v internáte. Pripustenie na I. či II. štátnicu sa posudzovalo komplexne, t.j. či adept splnil všetky všeobecné podmienky pre pedagogickú profesiu (tie boli rozdelené podľa študovanej aprobácie; ja som musel napr. absolvovať 4 semestre lektorských cvičení zo slovenčiny a kolokvium a naopak kolokviá zo psychológie, filozofie sa mi počítali aj pre spoločný základ aj pre odbor) a z oboch predmetov kvalifikácie. Prihlásiť sa na štátnicu bolo možné len po absolvovaní 4 či 8 semestrov; teda nie v rámci semestra: jesenný termín –

október a neskôr; jarný február a neskôr. Nemali sme k dispozícii nijaké učebnice, ani skriptá. Neprednášalo sa encyklopedicky; zastihli sme len určité vývojové etapy, resp. problémy, pričom na štátniciach sa predpokladala komplexná znalosť. Pravdupovediac, čo je predmetom štátnic, sme tiež vedeli len „z druhej ruky“ a podľa mien examinátorov. Examinátori nedávali ku skúškam nijaké tézy, resp. okruhy, neposkytovali ani konzultácie. Skúšky prebiehali pred štátnou skúšobnou komisiou, ale vlastne nekomisionálne (každý člen skúšobnej komisie skúšal vo vlastnej pracovni a individuálne). Prvá štátna skúška bola len ústna. Na otázky bolo potrebné odpovedať hneď – bez prípravy. K II. štátnej skúške bolo treba predložiť záverečnú písomnú prácu (tá sa neoponovala, ani neobhajovala). Vlastná skúška spočívala v absolvovaní písomnej práce (na spôsob maturitnej písomky s tým rozdielom, že každý mal špeciálne zadanie) a po uplynutí niekoľkých dní nasledovala ústna skúška. Na záver štúdia neboli nijaké promócie.

Ešte Vám prednášal profesor Daniel Rapant. Ako si spomínate na neho a ďalších profesorov a pedagógov. Ktorí to boli?

Prof. Daniel Rapant mal asi medzi prednášateľmi histórie a pomocných vied najvýznamnejšie postavenie. Usudzujem tak z toho, že mal pracovňu aj s predsieňou (na konci ľavého traktu na 4. poschodí). Bol vždy elegantne oblečený, s ozdobnou vreckovkou v saku a mierne navoňaný. Vystupoval dôstojne, stroho, až odmerane. Bol jediným z prednášateľov, ktorý dodržiaval časový rozvrh. Mal dvojhodinovky; prišiel presne po akademickej „štvrthodine“ a odišiel presne po 90 minútach. Na prednáškach vytiahol z vnútorného vrečka saka papierové plátky (mal na nich tézy a poznámky), chodil od dverí k oknu, bez čo len zrakového kontaktu s auditóriom a neustále rozprával. Nepoužíval nijaké názorné pomôcky, ani zápisy na tabuľu, čo mi veľmi vadilo najmä na proseminári; v „kuse“ čítal názvy edícií prameňov, historiografie a pod. v pôvodine, čo sa len ťažko registrovalo a zaznamenávalo. Na seminár k prameňom k slovenským dejinám nosil cyklostylovaný materiál – úryvky z análov, kroník a pod. Rozdal ho a menovite vyvolával na jeho prečítanie, preklad a interpretáciu. Nebolo možnosti si to nejako pripraviť a používať slovníky. V podstate bol však veľkorysý, ale uštipačný, čím si vyslúžil komentáre jedinej odvážnej kolegyně Tatiany Švarcovej

(poslucháčom neskôr známej ako Pišútovej), za čo si „vykoledovala“ častejšie vyvolávanie. Jeho doménou boli slovenské dejiny. Nevie, na koľko rokov mal celý cyklus preliminovaný; počas môjho štúdia stihol obdobie od stavovských povstaní do začiatkov maďarizácie. Nikdy nevypisoval kolokviá, skúšal len na štátniciach. Po vojne bol aj dekanom fakulty a angažoval poslucháčov do ním zakladanej SHS (zjazd v Piešťanoch). Ja som u neho robil záverečnú (diplomovú) prácu; za túto odvalu ma kolegovia obdivovali. Prijal ju, ale na II. štátnici ju stručne zhodnotil ako kompiláciu, čo ma dosť „vytočilo“, pretože som chcel na nej pracovať a predložiť ju ako dizertačnú prácu.

Prof. Branislav Varsik prednášal a viedol semináre z českých dejín a novovekých európskych dejín západnej a stredozápadnej Európy. Bol tak zaneprázdnený funkciou dekana (1943/44), že málokedy prišiel načas a predčasne odchádzal. Bol prístupný a ústretový. Najviac ma zaujal prednáškou o národnostnej otázke, ktorú podložil aj svojimi poznatkami a skúsenosťami člena komisie, ktorá pracovala v priebehu slovensko-maďarských rokovaní o úprave hraníc v jeseni 1938 v Komárne.

Prof. Eugen Perfeckij prednášal stredoveké dejiny, ale hlavne slovenské a ruské. Po vojne sa „preorientoval“ na utopistický socializmus a revolučné hnutia v Rusku. Na prvej prednáške ma „zaskočil“ kultúrou slovného prejavu. Bola to síce slovenčina, ale hojne premiešaná pojmami a gramatikou východoslovenských jazykov, s mne cudzou artikuláciou a intonáciou. Ja som si v prvom semestri zapísal seminár z východoslovenských dejín. Na seminári nám rozdal v azbuke písaný materiál, ktorý nik z nás (okrem jedného už staršieho kolegu Emila Petácha, vyštudovaného gr.-kat. teológa) nevedel ani prečítať. Tento seminár som pretrpel a nikdy viac som si ho nezapísal. Časom som si na neho ako prednášateľa zvykol. Jeho prednášky boli zaťažené faktografiou, čo mi mentálne vyhovovalo – imponovalo. Ruské dejiny priam prežíval, zahľadel sa do stropu a dostával sa priam do extázy. Vždy som chodil k nemu a podotýkam, že vždy úspešne na prvý raz – kolokvovať už aj z toho dôvodu, že to bola štvorhodinovka. Jeho chovanie bolo ale nevypočítateľné. Nie raz sa stalo, že keď vošiel oneskorený poslucháč a on už prednášal, nepovedal nič, zbalil si veci a jednoducho odišiel. Takto nevypočítateľne sa choval aj pri kolokviách; za maličkosti vo veľkom vyhadzoval, bol postrachom aj na štátniciach. Ja som najväčšie napätie

prežíval, keď ma ako vedeckú pomocnú silu poslal do univerzitnej knižnice so žiadankou o výpožičky a vždy som sa vracal s prázdnyimi rukami; nikdy nič mu nepožičali s odôvodnením, že nikdy nič nevracia. Bol aj dekanom fakulty.

Prof. Vojtech Ondrouch prednášal a viedol semináre z antických a ranostredovekých dejín. Viac však prednášal „Úvod do dejín“ ako vlastné dejiny. Na seminároch sa pracovalo s latinskými prameňmi a ako jediný dával aj domáce úlohy. (Ja som napríklad prekladal Monumentum Ancyranum). Prof. Alexander Húščava prednášal a viedol semináre z pomocných vied. Imponoval nám najmä tým, že ako jediný nás oslovoval kolegyne a kolegovia! Takmer diktoval a keďže ja som čiastočne ešte z gymnázia ovládal rýchlopis, mal som z pomocných vied najkvalitnejšie poznámky. Prof. Vojtech Budinský-Krička prednášal a viedol semináre z archeológie. Ako jediný nemal na fakulte ani vlastné pracovisko; prednášal v akomsi provizóriu na piatom poschodí. Archeológia bola u mňa jednorazovka; štátne kolokvium z nej bola podmienka pre pripustenie na I. štátnicu. Ako jediný používal aj názor; premietal fotodokumentáciu, alebo donášal artefakty zo svojich výskumov a na nich vysvetľoval metódy práce a charakter jednotlivých kultúr. Prednášal vždy v stredu o 14 h; práve v tom čase bývali letecké poplachy. Na streche budovy boli protiletadlové guľomety. My sme z toho piateho poschodia bežali po schodoch von z budovy a rozptyľovali sa do ulíc a protiletackých krytov.

Ako vedecká pomocná sila mal som k profesorom o čosi bližšie ako ostatní kolegovia. Môžem povedať, že taký inštitút ako katedra neexistoval. Poslucháčom bol k dispozícii tzv. „historický seminár“ na IV. poschodí. Pozostával z pracovne pre asistenta (počas môjho pôsobenia v uvedenej funkcii bol ním Peter Ratkoš a istý krátky čas J. Smetana), v ktorej boli katalógy a agenda. K semináru patrili dve miestnosti knižnice; v jednej boli stoly a stoličky pre prezenčné štúdium. Okrem mňa pomocnými vedeckými silami boli Ján Tibenský, Ladislav Tajták a T. Švarcová. Mali sme rozpísané služby na celý týždeň a boli sme k dispozícii nielen profesorom, ale aj poslucháčom, za čo sme „brali“ aj plat. K bežným našim povinnostiam pribudla katalogizácia kníh dovezených z Maďarska, ktoré boli deponované pri výfahu.

A dovoľte mi ešte dodatok. Hoci rektorom Slovenskej univerzity

bol Dr. Vojtech Tuka, predseda vlády Slovenskej republiky a oficiálne profesor na susednej Právnickej fakulte, u profesorov prednášajúcich históriu, ale ani u prednášajúcich filozofiu (Nikolaj Onufrijevič Losskil, Anton Jurovský, Juraj Čečetka a Anton Štefánek) som nezaregistroval ani len indície smerom k „slovenskej štátotvornosti“. Dokladom toho, že sa ani v pedagogickej či publikačnej činnosti, a ani vo verejnospoločenskom a kultúrnom živote týmto smerom politicky neangažovali, je fakt, že som sa po vojne so všetkými „stretol“; zastávali svoje predchádzajúce pozície bez ujmy počas ďalších akademických rokov, v ktorých som študoval (do 1946/47). Prof. Rapant a Perfeckij boli dokonca dekanmi.

Vaša generácia niesla štyri desaťročia hlavnú ťarchu vývinu slovenskej historiografie. Ako si pre seba vyhodnocujete túto cestu?

Slovenská historiografia nemala v minulosti výraznejší počet profesionálnych predstaviteľov, ani špecializované inštitúcie povolané na jej rozvoj. (Univerzita Komenského vznikla až v r. 1919 a Akadémia vied a umení až za Slovenskej republiky). Spoločensko-politické dôsledky druhej svetovej vojny a najmä prevratu roku 1948 zdecimovali aj to málo, čo už bolo etablované. Moja generácia našla takmer voľné pole pre uplatnenie sa. Jej príslušníci sa úspešne uchytili v HÚ SAV, ktorý sa stal epicentrom slovenskej historiografie (P. Ratkoš, Július Mésároš, J. Tibenský, Richard Marsina, Pavel Horváth...). Ja som sa ocitol v iných životných súradniciach, ktoré determinovali môj záujem a moje možnosti. Nie som kompetentný hodnotiť tú „moju cestu“, uvediem len jej trasy. Už od vysokoškolských štúdií som sa zaujímal o regionálnu históriu. Zameral som sa na jej metodologické problémy a na konkrétne regionálne dejiny (regiónov, obcí, miest, závodov, družstiev, inštitúcií...). Počas svojej aktívnej činnosti som sa prednostne venoval zhodnocovaniu historiografie vo vyučovacom procese; konkrétnejšie povedané didaktike dejepisu. Z poverenia výboru SHS som sa v 70. rokoch angažoval v historickej demografii. Zo svojej pozície som sa ale podieľal na tvorbe organizačných štruktúr regionálnej histórie – na činnosti stredoslovenskej pobočky SHS, Gemerskej vlastivednej spoločnosti, s redaktorom Stredoslovenského vydavateľstva (Milošom Štillom) sme založili edíciu „Náš kraj“, ako dekan Pedagogickej fakulty som zriadil Ústav pre

regionálny výskum, ktorý po dohode s vtedajším riaditeľom HÚ SAV J. Mésárošom mal byť základom pre stredoslovenskú pobočku HÚ SAV. Nech je indikátorom môjho podielu v slovenskej historiografii členstvo vo vedeckom kolégiu histórie SAV (dve funkčné obdobia), funkcie v SHS (bol som niekoľko volebných období členom výboru a podpredsedom), členstvo vo vedeckých radách inštitúcií a fakúlt, desiatky požiadaní vedeckých rád o oponentské posudky pre udeľovanie vedeckých a vedecko-pedagogických hodností, žiadosti vydavateľov o odbornú redakciu, resp. oponentské posudky... Svoj podiel na rozvoji slov. historiografie by som charakterizoval: robil som, čo som vedel a mohol.

Osobitnú zmienku zasluhuje Gemerská – od roku 1991 Gemersko-malohontská vlastivedná spoločnosť (GMVS). Je záujmovým združením rodákov a ďalších záujemcov o tento región. Vznikla z iniciatívy Júliusa Bolfíka, pracovníka odboru školstva a kultúry ONV v Rimavskej Sobote, v 60. rokoch. Bol som jej zakladajúcim členom, podieľal som sa na jej vedení a od roku 1991 som jej predsedom. Tvorilo ju okolo 400 členov, zoskupených do sekcií. Podľa stanov schválených ministerstvom vnútra sa schádzala každoročne na valných zhromaždeniach. Jej činnosť sanoval ONV v Rimavskej Sobote a Rožňave (dostávala cca milión Kčs) a dostávala aj jednorazové príspevky na konkrétne podujatia. Venovala sa prírode a jej ochrane, archeológii, histórii, literárnej histórii, dialektológii, etnografii a geografii. Orientovala sa na výskum (financovala najmä archeologický a etnografický výskum), organizovala odborné semináre, vedecké konferencie, kultúrno-spoločenské podujatia, podieľala sa na výstavbe pomníkov, pamätníkov, špecializovaných múzeí (napr. pamätník kyjatickej kultúry, múzeum V. Clementisa v Tisovci). Širokej verejnosti sa predstavovala aj publikačnou činnosťou. Vydávala vlastný časopis *Obzor Gemera/Gemera-Malohontu*; vyšlo 25 ročníkov, ročne 4 čísla (rozsah jednotlivých čísel v posledných rokoch bol 64 strán!). Všetkých 25 ročníkov (od roku 1970 do 1995) som zredigoval ja. Okrem tohto periodika vychádzali série špecializovaných zborníkov (literárno-historický, historický a národopisný). Z jej prostredia vyšlo viac ako 90 samostatných knižných titulov.

Transformáciou verejnej správy po roku 1990 zanikli pravidelné finančné zdroje a s nimi aj výkonný sekretariát spoločnosti v Rimavskej Sobote, rozpadla sa členská, abonentská a prispievateľská základňa –

takže GMVS „de jure“ stále existuje, ale „de facto“ nevyvíja nijakú činnosť.

Na ktorých kolegov si rád spomínate zo štúdia i z pôsobenia historika?

Vtedajší systém štúdia a politicko-spoločenské pomery nevytvárali podmienky pre vznik nejakých integrovanejších študentských spoločenstiev a aj osobné priateľstvá boli skôr raritou. Z tých ôsmich semestrov som vlastne absolvoval len päť normálnych (v zimnom semestri 1944/45 bolo SNP a prechod frontu, letný trval asi 2 mesiace a v ôsmom semestri som už bol v školských službách). Zloženie poslucháčov bolo veľmi pestré čo do aprobačných skupín, fyzického veku, spoločenského statusu (okrem „civilov“ študovali aj rehoľní bratia a sestry, vojaci, ktorí si zároveň odbavovali aj vojenskú prezenčnú službu), poslucháči bývali rozptýlení po internátoch, v meste, dochádzali... Nemal som tam nikoho známeho z môjho gymnázia. Vlastne na každej prednáške, či seminári bolo iné auditorium, s mnohými som sa poznal len „z videnia“, väčšinou sme si aj vykali a do lavíc sadali samostatne. Okrem už v iných súvislostiach spomenutých (J. Fraňo, J. Tibenský, L. Tajták) mi najbližšími boli J. Mésároš a J. Hojsík – tento jediný z mojich „rovesníkov“ mal tú istú kombináciu ako ja a v 8. semestri „absolvoval“ moje poslucháčske povinnosti (zápis, testy, abtesty, žiadosti...).

V priebehu pôsobenia na VŠ som sa stretol osobne s mnohými historikmi z vysokých škôl a HÚ SAV, a to pri rôznych príležitostiach. Menovité zmienky zasluhujú najmä tí, ktorí mi pomáhali, za čo im aj touto cestou ďakujem. Predovšetkým je to Ludovít Holotík, ktorý ako riaditeľ HÚ SAV ma na základe môjho diskusného príspevku na zjazde SHS poveril zorganizovať vedeckú konferenciu o regionálnej histórii v Banskej Bystrici a predniesť na nej hlavný referát. Týmto som sa dostal do povedomia historickej obce a za člena vedeckého kolégia histórie SAV. (Menovaný sa diskvalifikoval odhaľovaním tzv. štefánikovskej legendy, v 80. rokoch 20. storočia spáchal samovraždu). Pre mňa ako historika z regiónu, pre moje ďalšie etablovanie sa malo mimoriadny význam členstvo a funkcia v SHS. Anton Špiesz ako tajomník SHS mi sprostredkoval zahraničné kontakty (pre oblasť didaktiky); Július Bartl ako tajomník SHS po nástupe konsolidácie odsabotoval, napriek tlaku regionálnych štruktúr, moje vylúčenie z SHS; výbor pod vedením R.

Marsinu mi dával príležitosti odborne sa prezentovať na zjazdoch. Druhou organizačnou bázou najmä pre moje publikačné aktivity bola Gemerská vlastivedná spoločnosť. V tomto kontexte si moje uznanie zasluhujú: J. Bolfík (zakladateľ a dlhoročný predseda), Leon Sokolovský, Ján Žilák, archeológ Václav Furmánek. Nielen z hľadiska osobných vzťahov a vzájomného uznávania, ale aj pre celospoločenskú závažnosť nemožno obísť kolegov a bývalých kolegov, s ktorými sme budovali, a po revolúcii zase obnovovali katedru histórie; menovite tých, s ktorými sme sa aj publikačne presadzovali a ktorí sa podieľali na mnou organizovaných odborných podujatiach: Vladimír Motoška, Jozef Gindl, Valéria Chromeková, M. Štilla, K. Fremal, Pavol Martuliak, Stanislav Matejkin, Marta Mácelová (archeológ). Z miestnej historickej obce, z mimo akademickej pôdy mám najlepšie spomienky na bývalé vedenie Múzea a pamätníka SNP (Ján Stanislav, Dezider Tóth), s ktorými sme zrealizovali veľa významných podujatí v súvislosti so SNP. Z českých historikov je to najmä Milan Myška. Pôvodne nás zväzovala metodológia výskumu baníctva a hutníctva; potom ako funkcionár Pedagogickej fakulty v Ostrave bol (a zostal) pilierom vzájomnej spolupráce našich katedier a fakúlt. Z ďalších menovite spomeniem Josefa Bieberleho, bývalého dekana FiF Palackého univerzity v Olomouci; z jeho skúseností som čerpal námety pre organizačnú štruktúru regionálnej histórie.

Až do vynúteného odchodu po roku 1970 ste pôsobili ako vysokoškolský pedagóg a počas „dubčekovského odmäku“ ako obľúbený a rešpektovaný dekan Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Po roku 1989 ste sa na toto pracovisko vrátili. Ako vnímate vývin vysokého školstva u nás za posledných dvadsať rokov?

Po návrate za katedru (1990) mojím hlavným úsilím bolo získať pedagogickú kondíciu (bol som 20 rokov mimo učiteľskej služby). Výučba dejepisu – a tým aj didaktika – bola dôsledkami revolúcie najviac zasiahnutá, a pretože som bol jediným profesorom na katedre, mojou úlohou bolo zabezpečiť histórii akreditáciu (čo sa aj stalo). Do chodu katedry a fakulty som sa neangažoval. Niekoľko volebných období som bol členom akademického senátu fakulty, až do nedávna aj jej vedeckej rady, takže konkrétnejšie poznám len problémy, ktoré boli predmetom rokovaní týchto inštitútov. O súčasných problémoch VŠ sa dozvedám

z médií a príležitostných kontaktov s kolegami. Vysokoškolskú politiku ministerstva som registroval viac informatívne.

Po revolúcii som kladne hodnotil, že voľba akademických funkcionárov prešla na akademické senáty, pričom riziko tohto opatrenia sa anulovalo tajnou voľbou členov senátu a pomerným zastúpením základných zložiek akademickej obce (pedagógovia, poslucháči, zamestnanci). Prvý problém, ktorý spôsobil rozruch, bola kvalitatívna kategorizácia fakúlt (A, B, C) – podľa „bezohľadných“ kritérií. Hoci všetky plnili svoje spoločenské poslanie, išlo o finančnú diskrimináciu, ktorá vôbec nebola „rastovým impulzom“, ale naopak. Trend hodnotenia VŠ je aktuálny aj dnes. V princípe je to logické! Hodnotenie iba podľa výsledkov výskumnej a publikačnej činnosti nepovažujem za dostatočne spravodlivé; VŠ je predsa edukačné zariadenie a unifikácia kritérií (jednotné pre všetky VŠ) je nerealistická, nelogická. S tým spojená klasifikácia VŠ a akreditačný proces je viac byrokracia ako záruka kvality. Uvítal som aj podporu vedeckého výskumu grantovými agentúrami (dve obdobia som pôsobil v komisii VEGA). Chýbal mi v tejto súvislosti princíp konkurzu na výskumné projekty a nepružné finančné plnenie schválených projektov. (Např. na projekt, ktorý som mal schválený a bežal od začiatku kalendárneho roka som dostal peniaze koncom septembra a po 10. decembri bolo zase čerpanie zablokované). Za môjho pôsobenia v riadiacej funkcii (do r. 1970) boli podporované zámery mať čím viac profesorov a docentov. V rozpore s týmto prišlo limitovanie počtu takýchto funkčných miest, čo spôsobilo odchod profesorov na iné pracovisko, alebo „tabuľkovú“ finančnú degradáciu do kategórie odborných asistentov.

Zdá sa mi, že takmer ani jeden z trendov naordinovaných VŠ v záujme kompatibility štúdia v EÚ sa nám nedarí produktívne, pre slovenské pomery náležite aplikovať. Sieť a zameranie VŠ sa v uplynulých desaťročiach vyvíjala extenzívne (např. v protiklade s úbytkom žiakov a zavieraním škôl rástol počet učiteľských fakúlt a ich študentov). Pre mňa sú neakceptovateľné podvody pri získavaní kvalifikácie, vedeckých a vedecko-pedagogických hodností, za čo sú (spolu s nemorálnosťou uchádzačov) zodpovedné predovšetkým VŠ. Školy sú permanentne vystavené legislatívnym zmenám, zneisťované rôznymi úpravami a koncepciami. Poslucháči sú zdrojom finančných

prostriedkov (preto sa o nich „súťaží“), absolventi „tovarom“ na trhu práce a aj garančný potenciál sa kupuje a predáva. Edukačný proces sa čím ďalej tým viac stáva technológiou, ktorá likviduje jeho humánnu podstatu. Dvojstupňové štúdium na učiteľských fakultách mi pripadá tiež ako nedomyslené (takmer ani jeden absolvent Bc. neodchádza do praxe – veď kto by ho tam uznal za kvalifikovaného; a čo by tam aj robil?).

Za trvalý klad doterajšieho vývoja považujem liberalizáciu štúdia, mobilitu pedagógov a poslucháčov, vybavenosť modernými informačnými technológiami. Celospoločenská zodpovednosť VŠ potrebuje (tak ako aj ekonomika) solídne prognózy, aby mohli spoločenské potreby anticipovať, stabilné a viaczdrojové finančné zabezpečenie, pokojnú atmosféru na prácu a celospoločenskú dôveru (obojsstranne, lebo neprospieva, keď sa nejaký exces zovšeobecňuje).

V súčasnosti sa ocitá v nových súradniciach aj vyučovanie dejepisu. V metodike dejepisu ste zanechali svoju stopu, sledujete najnovšie trendy v nej?

Počas môjho vysokoškolského štúdia sa vyznával princíp, že zárukou aj pedagogickej spôsobilosti je odbornosť v predmete. Takto boli vypisované aj študijné programy. Absolvoval som len prednášky z didaktiky (jednohodinovka v jednom semestri; prednášal J. Čečetka) a v 5. až 7. semestri akési metodické cvičenia, ktoré viedol J. Trochta, riaditeľ gymnázia na Kozej ulici. Najprv to boli akési živelné debaty, potom sme chodili na náčuvy a každý mal jeden samostatný výstup. Absolvovanie didaktiky a z nej štátna kolokviálna skúška a lektorské cvičenia boli podmienkou pre pripustenie na I. resp. II. štátnu skúšku. Ako naozaj veľmi prozreteľné sa ukázalo, že som sa v rámci štúdia filozofie venoval filozofii dejín (z nich som robil aj záverečnú prácu u Svätopluka Štúra). Potom som vyučoval dejepis na rôznych druhoch stredných škôl a ako krajský školský inšpektor som videl desiatky vyučovacích hodín. Z autopsie som teda poznal stav a problémy výučby. Nevedel som si (a ani si neviem) predstaviť prednášať didaktiku na VŠ bez vlastného praktického zázemia!

Na vyššej pedagogickej škole, na ktorú som v r. 1955 nastúpil, bola metodika dejepisu v II. ročníku súčasťou študijného plánu. Nemal som

nijaké špeciálne, ba ani len relevantné podklady, takže som si musel sám skoncipovať obsah tejto disciplíny – podľa všeobecnej didaktiky. Pre poslucháčov to vyšlo ako Úvod do vyučovania dejepisu – na viac som vtedy „nemal“ (v roku 1956 vyšlo prvé a o tri roky neskôr druhé vydanie). Začiatkom 60. rokov som prišiel k záveru, že k metodike dejepisu treba pristupovať z iného garde; identifikovať špecifiká výučby dejepisu a načrtnúť, ako ich didakticky využívať resp. prekonávať (napr. učí sa o minulosti = názor; všetko sa udialo v priestore a v čase = roky, mapy...). Sledoval som didaktickú produkciu v Čechách a recenzoval som ju v celoštátnych odborných časopisoch (*Dějepis ve škole, Dějepis a zeměpis ve škole*), čím som sa dostal do povedomia odborných kruhov v Čechách. Ministerstvo školstva ma menovalo do autorského kolektívu na vypracovanie vysokoškolskej učebnice, ktorý viedol Václav Mějšťřík z Karlovej univerzity. (Vyšla v roku 1964 a bola preložená aj do srbo-chorvátčiny). V tomto študijnom odbore som bol prvým a jediným docentom na Slovensku.

Po rehabilitácii (konečne som dostal profesorský dekrét) som pre poslucháčov napísal tézy z didaktiky (vyšli roku 1992) s ťažiskom na transformáciu predchádzajúceho obsahu a cieľov dejepisného vyučovania a cez Krajský pedagogický ústav som publikoval odborno-metodické pokyny pre učiteľov v tých ročníkoch, pre ktoré neboli vydané nové učebné texty.

V súvislosti s ambíciami Slovenskej republiky vstúpiť do EÚ som sa orientoval na „európske dimenzie“ dejín Slovákov a Slovenska, ktoré som prezentoval na zjazdoch SHS a medzinárodných podujatiach v konfrontácii s novými učebnicami dejepisu pre I. a II. roč. gymnázií. Popri inom bolo mojím zámerom upozorniť na potrebu reštrukturalizácie obsahu a cieľov výučby dejepisu aplikovaním „európskej dimenzie“ prekonávať konfrontačné názory na uzlové fenomény. Práve v tomto kontexte mi napadlo, že tie uzlové fenomény by bolo výhodné personifikovať a na osobnom živote, mravno-politickom profile, na konaní významných osobností sprítomniť dobu, ukázať jej „výzvy“ a spôsob ich napĺňania. Pracovne som to nazval: fenomén historickej osobnosti v dejepisnom vyučovaní (napr. Štúr – Košút, Tiso – Viest; zo vzťahu evanjelikov a katolíkov: Moyzes – Kuzmány, Hlinka – Rázus...). Aj toto som publikoval.

Mojím zámerom bolo akreditovať didaktiku dejepisu, čo sa mi podarilo len čiastočne. Vyhláška Ministerstva školstva SR č. 131 zo dňa 6. mája 1997 nezaradila didaktiku dejepisu medzi vedecké pedagogické disciplíny jedine (údajne nedopatrením!). Po intervenciách cez akreditačnú komisiu, ktorá tento výpadok uznala, ministerka školstva (Eva Slavkovská) priznala fakulte právo doktorandského štúdia (stihli ho úspešne absolvovať len dve uchádzačky). Po mojom odchode sa ambície získať právo habilitácií a inaugurácií stali bezpredmetnými. Didaktici dejepisu získavajú vedecko-pedagogické hodnosti cez pedagogiku alebo históriu – takže cesta k plnej akreditácii didaktiky dejepisu zostala zarúbaná. (Niet profesora didaktiky, garanta).

Keďže ste sa ma pýtali na moje vzťahy s historikmi, nemôžem sa nezmieniť o didaktikoch, pretože som s nimi mal ďaleko viac pracovných kontaktov. Zo slovenských je výraznou osobnosťou Viliam Kratochvíl. Z českých moja úprimná vďaka a uznanie patrí Vratislavovi Čapkovi (sprostredkoval mi napríklad obnovu mojou „výlukou“ strategických medzinárodných kontaktov). Užšiu spoluprácu som mal s Blaženou Gracovou (a vôbec s Ostravskou univerzitou; u mňa aj habilitovala a viedla doktorandku). V zahraničí to bol ďalej Adam Suchoňski (Sliezska univerzita v Opave) a O. Szabolcs (budapeštianska univerzita Loránda Eötvösa).

Dovoľte mi odbočiť od merita veci. Z poverenia výboru SHS som sa začal v 60. rokoch zaoberať výučbou slovenských dejín v nástupníckych štátoch po monarchii a niektorých susedných (Poľsko, Nemecká spolková republika, Nemecká demokratická republika). SHS mi zabezpečila kontakty na medzinárodný inštitút pre výskum učebníc dejepisu (a zemepisu) v Braunschweigu, ktorý mi bezplatne dodal učebnice z uvedených štátov. Svoje zistenia som predniesol na zjazde SHS v Martine, vyšli tlačou a v nemeckej verzii aj v ročenke uvedeného inštitútu. Na katedre som si založil fond učebníc, ten som po návrate už ne našiel! S 50-ročným odstupom som sa k problematike vrátil. Dostal som aj grant, z ktorého som zakúpil učebnice v Maďarsku a Rakúsku, z už spomenutého inštitútu som zadarmo dostal tri sady najpoužívanejších učebníc v Nemecku a naši poslucháči z Juhoslávie, Rumunska a Ukrajiny mi takisto dodávali učebnice z ich domoviny. Ja som sa sústredil hlavne na maďarské a rakúske učebnice. Na záver tejto etapy záujmu

som zorganizoval medzinárodnú konferenciu v Banskej Bystrici. Lutujem, že tieto aktivity, ktoré boli inak publikované aj v zahraničí, nemali očakávaný ohlas. Veril som, že ignorancia resp. devalvácia zástoj Slovákov v histórii strednej Európy sa stane predmetom oficiálnych rokovaní zmiešaných komisií a dostane sa aj do príslušných bilaterálnych školských a kultúrnych dohôd. Žiaľ, nič významné sa nekonalo!

Aspoň stručne k druhej časti otázky. V časoch mojich stredoškolských štúdií bol dejepis významným vyučovacím predmetom (v každom ročníku minimálne 2 hodiny týždenne). Z národných dejín sa povinne maturovalo. Mal teda dôstojné postavenie. Dnes je výučba dejepisu predovšetkým predmetom všeobecnej kritiky a vytláčaná z učebných plánov (na niektorých odborných stredných školách sa už prestal aj vyučovať). Vyučujúci sa sťažujú hlavne na učebnice, verejnosť na úroveň znalostí a historické vedomie mládeže – ale napodiv absolventom škôl to ani nevádi a nechýba. Minulosť, to nie je iba „politika“, ona je všadeprítomná (nielen v učebniciach, v múzeách, v skanzenoch...) aj vo veciach dennej potreby, v konaní a myslení ľudí (aj to sme zdedili, aj to musel niekto vygenerovať!); v tom je jej význam, aktuálnosť, didaktická valorita, didaktický potenciál, z ktorého edukačný proces nedokáže náležite profitovať. Škola stratila bývalé informačné pozície, technológia vyučovacieho procesu sa síce modernizuje, ale očakávané výsledky sa nedostavujú. Už som naznačil potrebu „reštrukturalizácie obsahu a cieľov“ dejepisu ako vyučovacieho predmetu. Didaktika, ktorá je prednostne povoláná angažovať sa týmto smerom, sa podľa môjho názoru (vychádzam pri ňom z oponentúry diplomových, dizertačných a habilitačných prác) vyčerpáva monitoringom súčasného stavu (známeho v podstate aj bez „vedeckých výskumov a experimentov“), orientuje sa na technológiu vyučovania a aj zriedkavé inovačné indície zostávajú len v teoretickej vízii.

Na čo rád a na čo nerád spomínate zo svojej profesionálnej dráhy?

Dožil som sa vysokého veku. Z neho som 16 rokov strávil v školských laviciach a o čosi viac ako 50 rokov v aktívnej službe. Ako každý človek zažil som toho veľa: čo ma potešilo a na čo rád spomínam, ale mal som zážitky aj opačného druhu, z ktorých som bol smutný; tie ma však duševne nerozladili. Som skôr rozumový ako citový typ

človeka. (Z úvah vynechávam intímne osobné zážitky ako manželstvo, narodenie synov, ich školské úspechy, a pod.). Pravdaže ma tešilo, že som zmaturoval, skončil VŠ, že ma opätovne vedecká rada zvolila za dekana, že sme položili základný kameň novostavby fakulty... To všetko som považoval za morálnu povinnosť voči sebe, rodičom resp. postu, ktorý som zastával. Potom aj všetky ďalšie osobné úspechy (vedecké, publikačné, vedecko-pedagogické hodnosti, čestné uznania a tituly, medaily...) som hodnotil viac ako zadosťučinenie od spoločnosti. Ničím z toho som sa osobitne „nenadchýnal“, nikdy nič som „neoslavoval“. Ale, aby som bol naozaj objektívny, musím priznať, že som zažil aj čosi, čo ma mimoriadne vzrušilo a vzpružilo.

Dňa 20. 3. 1968 stovky poslucháčov v neskorej noci kultivovane tiahli mestom zo študentského domova až na Fončordu, kde som býval, aby ma spontánne pozdravili a ako dekanovi vyslovili všeobecnú dôveru. A práve poslucháči sa pričínili o druhý podobný zážitok, keď ma (aj s ďalšími postihnutými) dňa 20. 12. 1989 pozvali na míting do auly vtedajšej Pedagogickej fakulty. Z posledných rokov je nezabudnuteľný deň 3. 12. 2006, keď na záver medzinárodnej konferencie v Trenčianskych Tepliciach p. M. Furerová, zástupkyňa Rady Európy pre výučbu dejepisu, pred plénom vyhlásila, že zo všetkých referátov ju najviac zaujal práve môj a ako symbol uznania mi darovala špeciálnu písaciu súpravu.

Kzážitkom opačného druhu sa nechcem vyjadrovať. Pochádzajú z obdobia normalizácie, keď som ja i moja rodina utrpeli rôzne ujmy a veľa ľudí ma sklamalo. Ale hlavne vďaka mojej rodine som ich zvládol prežiť.

Čo by ste odkázali a popriali študentom histórie a čo samotným historikom?

Som presvedčený o tom, že každý historik vie, prečo a s akým zámerom sa venuje dejinám, takže mu nemám veľmi čo odkazovať. Pre mňa boli dejiny vždy fascinujúce, magické, jedinečné, konkrétne, aktuálne, nevyčerpatelne (už aj tým, že Slovensko bolo multikultúrne, multietnické). Všeobecným poučením ale je, že historiografia bola politikou a ako taká si vyberala svoju daň i obeť, čo ale nezakladá „zákonnú“ konformnosť historikov s politikou. S potešením sledujem nárast počtu profesionálnych historikov, imponujú mi ich organizačné, finančné

a edičné zabezpečovacie schopnosti. Dovolím si pretlmočiť odkaz prof. Rapanta „ad fontes“ – t. j. vždy rešpektovať výpovednú hodnotu relevantného súboru historických prameňov, informácií a vysloviť želanie v súlade s prastarým sloganom: „historia est magistra vitae“, aby nimi prezentovaná publicistika bola naozaj školou kultúrno-historických hodnôt, ľudstvom preverených a akceptovaných. Zmienil som sa o multiperspektíve dejín, zaregistroval som aj koncept: „očami mladých historikov“. Uznávam, že si z dejín vyberá každá doba „svoje hodnoty“, že historici sú mladí a starší, lenže história ako objekt skúmania je identická a koncepcie jej vnímania a prezentovania sa majú overovať kultivovaným kvalifikovaným diskurzom (bez subjektivismu a antagonizmov) v kontexte resp. v konfrontácii s predchádzajúcim limitom kultúrno-historických hodnôt. Mladým historikom odkazujem, aby ovládali nielen reč prameňov, ale aj moderné komunikačné jazyky, ktoré im a slovenskej historiografii otvoria cestu na medzinárodné podujatia.

Rozhovor pripravil Dušan Škvarna.